

*Др Драган Радонјић,
професор Правног факултета, Подгорица*

Правне форме заступања акционара на скупштини

Системи заступања акционара и упоредно право

Институт заступања акционара на скупштини широко је прихваћен у упоредном праву. Генерално је означен енглеским термином "проху",¹⁾ који се односи на лице које овласти неки члан акционарског друштва да га заступа на скупштини, али се односи и на само овлашћење о именовању тог лица. У континенталном европском праву регулатива у погледу заступања акционара је прилично уједначена, док у англосаксонском праву и у овом случају постоје специфичности.

О системима заступања се може говорити условно, зависно од одговора који у законодавству и пракси преовладава на питање ко може бити заступник акционара? У једном систему као заступник акционара претежно се јавља физичко лице, укључујући и чланове управе, и карактеристичан је за системе common law-а. У другом систему заступништво у име и за рачун акционара у правилу врше институције, нарочито банке, и ово је карактеристично за правни систем Аустрије и Немачке.²⁾ У праву ових земаља постоје детаљне одредбе у погледу начина вршења права гласа од стране банака у корист њихових клијената. И у једном и у другом систему закони по правилу не прописују да заступници морају бити акционари, већ је то редовно ствар статута.

1. На фр. pouvoir, белг. *мандаттаире*, итал. *rapresentanza*, нем. *vollmacht*.

2. Арсић, "Скупштина акционарског друштва", Право и привреда (Београд), бр. 3-4 од 1998, стр. 11.

Закони скоро свих континенталних европских земаља изричито допуштају могућност заступања акционара на скупштини, допуштајући у појединим случајевима да се статутом уреди другачије (Италија, Лихтенштајн).³⁾ У случају када закон не регулише ово питање, у пракси се редовно уређује и допушта заступање акционара на скупштини статутом друштва. Ограничења у погледу заступања су у правилу рестриктивна и углавном се односе на лица, трајање и форму.

У већини закона нису прописана ограничења која обавезују да пуномоћник мора бити акционар, већ се обично статутима утврђује да ли или не пуномоћник мора бити акционар, а они у правилу не прописују овај услов или у противном он има карактер специфичности. У случају подружница (филијала) пуномоћник обично не мора бити акционар. У француском праву пуномоћник смије бити само супружник акционара или други акционар, док у италијанском праву пуномоћје не смије бити дато директору, одитору или запосленом у друштву или његовој подружници, нити банкама или другим кредитним установама. У италијанском праву исто лице не смије дјеловати као пуномоћник за више од 10 акционара друштва чије се акције не котирају на берзи, односно ако се не котирају на берзи број акционара који могу бити представљени од једног пуномоћника креће се од 50 до 200 зависно од величине капитала друштва.

У погледу рјешења која се тичу трајања, односно важења пуномоћја постоји одређена поларизација. У једном броју земаља се прописује да пуномоћје важи само за једну скупштину и поновну, тј. одложену скупштину (Француска, Италија), што као диспозитивно рјешење усваја и наш закон, док се у другом низу случајева прописује да пуномоћје важи само за годину дана (Данска, Шведска). С обзиром на садржину и важење пуномоћја, оно може бити посебно овлашћење за заступање (*special proxy*) које важи само за један састанак, и опште овлашћење (*general proxy*) које важи за било који састанак скупштине у одређеном периоду.

У праву САД—а стандардна законска одредба која се односи на остваривање права гласа јесте да акционар може гласати или "in person or by proxy".⁴⁾ Proxy може бити именован у циљу спровођења тзв. споразума о гласању (*voting agreements*), као врста посебног механизма за извршавање овог споразума утврђена самим споразумом, и такво именовање може бити неопозиво.⁵⁾ Proxy не мора бити акционар. Оно што је специфично јесте да се директори компаније најчешће овлашћују да заступају одсутне акционаре. Уобичајена је законска одредба која одређује дужину трајања пуномоћја за период од 11 мјесеци, осим ако дужи период није изричито утврђен у самом пуномоћју. Теоријски *ratio* одредбе о једанаест-мјесеци је у томе да ново именовање пуномоћника мора бити извршено прије сваке годишње скупштине. Међутим, ништа не спречава уговарање и дужег периода у којем ће се остваривати ово пуномоћје.

3. Meinhardt, *Company Law in Europe*, Gower, England, 1981.

4. The Revised Model Business Corporation Act, par. 7.22 (a).

5. Eisenberg, *Corporations And Business Associations*, Westbury, New York, 1991, p. 239.

Како је проху агент акционара, а овај његов принципал, то је нормално да је овлашћење за гласање на скупштини опозиво по вољи власника акције, било изричито било посредно. На примјер, издавање каснијег пуномоћја конституише опозив ранијег, или, пак, лично присуство акционара на скупштини такође конституише опозив раније издатог пуномоћја за гласање, мада ово ипак зависи од намјере акционара. Предмет је дискусије да ли извјесна овлашћења за гласање могу бити неопозива. Судови генерално одбијају да признају неопозивост пуномоћја за гласање, с обзиром на могућност да се услед одвајања власништва од гласачког права нанесе штета власницима злоупотребом голог гласачког права неспојивог са финансијским интересима акционарског друштва, осим ако је та могућност злоупотребе незнатна. У овом ставу је и суштина доктрине "coupled with an interest" на основу које је одређено пет категорија оних пуномоћја која се могу узети као неопозива с обзиром да иду заједно са финансијским интересом који именовано лице има у друштву, иако има судова који иду и изван њих, а присутна је и блага тенденција ка кодификацији ове доктрине.⁶⁾

Позитивно право и вршење права гласа преко заступника

И у нашем праву прихваћен је институт заступања акционара на скупштини, уз поштовање прописаних услова. Ови услови могу бити везани за својство и број заступника, за форму и посебне услове. Они се прописују како законом тако и статутом акционарског друштва и могу бити веома различити.

Заступање акционара могуће је од стране физичких и правних лица, од стране других акционара или трећих лица, и наш Закон о предузећима изгледа да не даје предност ни једном од горе поменутих система.⁷⁾ Он предвиђа могућност гласања преко заступника, дакле физичких лица, али за разлику од земаља common law-а, а слично неким европским земљама (Италији), искључује могућност да се у овом својству јаве чланови управе, извршног одбора директора и надзорног одбора,⁸⁾ како би се избјегао могући сукоб интереса. Уз то, овај закон предвиђа и могућност постојања институција које врше право гласа у име и за рачун акционара. Он предвиђа могућност заступања од стране удружења акционара и депозитара акција.⁹⁾ Статутом се могу предвидјети и додатна ограничења у погледу својства лица која могу бити пуномоћници акционара, као на примјер: да пуномоћник власника акција на доносиоца може бити само лице које је и само акционар истог друштва без обзира на врсту акција коју има, а да пуномоћник акционара који има акцију на име може бити само лице са истим статусом; да пуномоћник не може бити акционар или члан органа другог конкурентског предузећа у истој или сродној дјелатности. Сматра се да једно лице може бити пуномоћник више акционара.

6. Hamilton, The Law of Corporations, St. Paul of Minnesota, 1991, p. 194.

7. "Сл. лист СРЈ", бр. 29/96 (у даљем тексту скраћено: ЗОП).

8. Чл. 258, ст. 2 ЗОП-а.

9. Чл. 253 ЗОП-а.

Питање броја пуномоћника је спорно. Заступа се гледиште да би акционар могао да има само једног пуномоћника, како би се избјегла могућност злоупотреба.¹⁰⁾ Код нас постоји схватање да с обзиром да Закон о предузећима није предвидио ограничење у погледу броја пуномоћника, треба узети да постоји могућност постојања више пуномоћника, с тиме да они дјелују јединствено.¹¹⁾

Посебни услови који се тичу заступања акционара на скупштини углавном су ствар статутарног уређења. Они се могу односити како на својства пуномоћника, тако и на процедуралне елементе. Тако, када су у питању акције на доносиоца могуће је статутом прописати депоновање тих акција као услов за учешће на скупштини. Ипак, ова ограничења не би смјела да наруше слободу акционара у погледу остваривања права гласа.

У погледу односа акционара и његовог заступника на скупштини важи констатација да је то однос повјерења између властодавца и пуномоћника. Осим редовних права и обавеза које проистичу из овог облигационог односа, овдје су од значаја и одредбе Закона о предузећима, којима се регулишу обавезе у погледу утврђивања става за гласање на скупштини оних лица која заступају акционаре – пуномоћника и депозитара.¹²⁾ Прва обавеза коју прописује овај закон јесте да лице које заступа акционаре (пуномоћник, депозитар акција) без одлагања обавјештава о томе управу акционарског друштва, како би ова према њему могла извршити своју обавезу обавјештавања о сазиву скупштине.¹³⁾ Друга законска обавеза лица које заступа акционаре на сједници скупштине и остварује право гласа за акционаре, јесте да саопштава акционарима своје предлоге за остваривање гласачког права по појединим тачкама дневног реда.¹⁴⁾ И трећа, а по значају прва дужност лица које заступа акционаре на скупштини, јесте да води рачуна и да поступа у интересу акционара.¹⁵⁾ Ова дужност поступања у интересу акционара обавезује заступника и код утврђивања предлога по појединим тачкама дневног реда, као и за случај кад акционари не дају никаква упутства за остваривање гласачког права. На основу ове дужности он може одступити од сопственог предлога, односно гласати супротно примљеном налогу, ако су околности на скупштини биле такве да је то одступање било неопходно у интересу акционара.¹⁶⁾

10. Растовчан, Трговачка друштва – главни носиоци привреде у капитализму, Загреб, 1958, стр. 130.

11. Арсић, н. д., стр. 28.

12. Чл. 253, ст. 2 и 3 ЗОП-а.

13. Чл. 253, ст. 1 и 2 ЗОП-а. Овим одредбама Закон прописује обавезу управе, да у року од осам дана од дана објављивања сазива скупштине, обавијести о томе лица која заступају акционаре, као и удружења акционара који су на последњој сједници скупштине остваривали гласачка права за акционаре или су захтијевали извјештај о сазиву скупштине, док остала лица имају обавезу да о стицању статуса заступника акционара без одлагања обавијесте управу акционарског друштва.

14. Чл. 253, ст. 3 ЗОП-а.

15. Исто.

16. Арсић, "Право гласа акционара", Право и привреда (Београд), 1-2, 1997, стр. 27.

Форма пуномоћја

У погледу форме у појединим законима се наглашава да пуномоћје мора бити у писменој форми (Италија, Холандија, Немачка). Сама форма пуномоћја често је утврђена статутом, а могу бити утврђени и обавезни елементи које треба да садржи пуномоћје, односно одређен образац који се доставља сваком акционару уз позив за скупштину. У праву САД-а не прописује се посебна форма пуномоћја, али мора бити у писменој форми.

Питање форме пуномоћја најчешће се уређује статутима, који обично садрже детаљнију регулативу. Обично се прописује да се пуномоћје или друго овлашћење за гласање депонује код друштва прије скупштине, што подразумева да је пуномоћје дато у писменој форми. Присутна су и рјешења да позив за скупштину мора да садржи напомену да акционар има могућност да именује пуномоћника као и начин на који се то ради, па чак и да се уз сазив скупштине шаље формулар за пуномоћје; да акционар на овлашћењу може да назначи да ли ће његов заступник гласати за или против одлуке; да ако се пуномоћја директно шаљу управном одбору то значи да су заступници добили инструкције да гласају за предлог управног одбора и друго.

Питање посебних заступничких формулара (*proxy forms*) у правилу се детаљно уређује статутом друштва или пословником о раду скупштине акционара. У Француској је уобичајено да ако друштво шаље ове формуларе да уз њих шаље и извјештај одитора и управног одбора. У Италији се изричито одређује да име заступника на овлашћењу не може остати неиспуњено. Садржина ових формулара може бити различита, зависно од тога да ли пуномоћје важи само за један састанак, када се обично у формулару назначавају и питања о којима се одлучује, или је у питању опште пуномоћје које важи за било који састанак скупштине у назначеном периоду.

Према нашем праву заступање акционара на скупштини је могуће са уредним пуномоћјем. Пуномоћје мора бити у писменој форми и потписано од стране акционара, и прилаже се списку учесника на скупштини у који се уносе присутни и заступани акционари и њихови пуномоћници на основу поднесених акција односно на основу овлашћења.¹⁷⁾ По правилу, пуномоћје се даје за једну скупштину, које важи и за поновну скупштину.¹⁸⁾ У пуномоћју се морају назначити и права која заступник на сједници скупштине остварује за акционаре, с обзиром да право гласа у ширем смислу обухвата не само право гласања него и право присуствања скупштини и учешћа у њеном раду. У литератури се износи став да би пуномоћје морало бити са неограниченим овлашћењима у односу на друштво. Ограничења права, која би евентуално садржала такво пуномоћје, вриједила би само између акцио-

17. Чл. 254, ст. 1 и 2 ЗОП-а.

18. Чл. 258, ст. 3 ЗОП-а.

нара и пуномоћника.¹⁹⁾ Такође су недозвољене калузуле о неопозивом пуномоћју, које негирају принцип слободе права гласа.

Редовни и посебни случајеви заступања акционара

Редовни случај – када акционар остварује своје право гласа преко пуномоћника јесте када су акционари правна лица. Њих на скупштини акционара заступају она лица која их по постојећим прописима заступају у правним пословима. У овом случају за одређивање пуномоћника биће мјеродавне и одредбе општег акта тог правног лица којим се одређује ко га заступа и која су му овлашћења, те је довољно статутом акционарског друштва само упутити на ова правила као мјеродавна за овај случај. Постоји схватање, па чак и законско рјешење, да се у овом случају заступање може остваривати без пуномоћја односно да за њихово легимитисање није потребно нарочито пуномоћје, будући да је пуномоћник прије истински орган друштва-акционара (тј. правног лица), а не агент.²⁰⁾ Ипак, статут друштва би требао одредити на који начин пуномоћник мора доказати своје право учествовања и гласања на скупштини, тј. како се мора легитимисати да би био овлашћен да дјелује у име акционара.

Редовни случај заступања акционара на скупштини односи се и на физичка лица која по закону морају имати заступника услед различитих случајева неспособности. У случају да у статуту не буде одредби о том питању, сматрамо да се мора признати општи принцип заступства у свим правним пословима гдје није изричито искључен законом.

Редовни случај заступања акционара на скупштини у најширем смислу, у ствари, постоји увијек када је овлашћење за гласање на скупштини дато по вољи власника акције, што је у складу са принципом слободе права гласа. Ипак, постоје неке околности, које респектују ову чињеницу, али је и опредељују у том смислу да је заступање акционара скоро редован пратилац одређених правних и пословних односа (сувласништва, плодоуживања, залагања и депозита), односно да заступање у тим случајевима прате специфични проблеми, па се условно може говорити и о посебним случајевима заступања акционара.

Сувласништво на акцији – неизбјежно је повезано са заступништвом. Принцип недјелјивости акције не доводи у питање сувласништво на њој, али има за посљедицу да је у питању само један члански однос и да више власника једне акције представљају према друштву само једног акционара. Зато они своја права врше преко заједничког пуномоћника, чије име се уписује у књигу акционара поред имена сувласника. Ово је општи принцип у упоредном праву, који познаје и наш Закон о предузећима,²¹⁾ а на односе заједничког пуномоћника и сувласника примјењују се правила о пуномоћницима, односно депозитарима.

19. Васиљевић, Коментар Закона о предузећима, Београд, 1996, стр. 326.

20. Васиљевић, н.д., стр. 247; Трговачки закон за Краљевину Југославију из 1937, пар. 266, ст.2.

21. Чл. 234 ЗОП-а.

Тако се техником заступања решава проблем који настаје услед сувласништва на акцији и недјелјивости акције. Али сувласништво уноси са собом у овај однос још један проблем, а то је могућност да дође до немогућности утврђивања заступника од стране сувласника. Наш закон не даје одговор на ово питање, док се у теорији за овај случај предлаже примјена процесноправних правила која омогућују постављање заступника.²²⁾ У упоредном праву ова ситуација се рјешава различито: у низу случајева то чини суд, у другим случајевима право гласа се врши према ставу већине сувласника, а у случају једнаке подјеле гласова право гласа је суспендовано.²³⁾

Плодоуживање на акцијама – такође отвара питање ко у овом случају има право гласа, с обзиром да постоје два лица која могу вршити ово право. У оквиру плодуживања могућ је и сукоб интереса, с обзиром да плодуживалац има у виду краткорочну корист везану за висину дивиденде, док интереси самог акционарског друштва могу бити другачији, што питање вршења права гласа чини деликатним и спорним. Наш закон полази од принципа да право гласа увијек има акционар, па и кад је акције дао на плодуживање, осим ако је пуномоћјем овластио плодуживаоца да за њега остварује то право.²⁴⁾ Упоредноправна рјешења у погледу овог питања су веома различита, јер у неким правним системима право гласа врши власник акције, а у другим плодуживалац.²⁵⁾

Залагање акција – такође отвара питање остваривања права гласа и има своје спорне ситуације, јер и овдје постоје два лица која могу претендовати на ово право. Наш закон и у овом случају полази од принципа да право гласа увијек има акционар, па и кад је акције дао у залог, осим ако је пуномоћјем овластио заложног повјериоца да за њега остварује то право.²⁶⁾ Могућност за сукоб интереса овдје није толико изражена, као код плодуживања, јер интерес заложног повјериоца је првенствено оријентисан на вриједност акције, која представља обезбјеђење његовог потраживања, а тек посредно на дивиденду.

Потешкоће овдје могу настати због државине акција, коју код залог редовно има заложни повјерилац, у случају када се ради о акцијама на доносиоца, а статутом је предвиђено њихово депоновање као услов за учешће на скупштини. Право гласа се и овдје може остварити путем заступања на тај начин што власник може дати посебно пуномоћје заложном повјериоцу за одређену скупштину. Уколико нема пуномоћја, предлаже се депозит заложених акција код друштва на име власника тих акција, уз услов да се акције врате заложном повјериоцу, а не власнику.²⁷⁾ Ако се не приступи ни једном од ових рјешења право гласа на скупштини неће се остварити, јер држалац акција то право нема а власник га не може вршити,

22. Арсић, н.д., стр. 28.

23. Арсић, н. д., стр. 27.

24. Чл. 258, ст. 5 ЗОП-а.

25. Арсић, н. д., стр. 26.

26. Чл. 258, ст. 5 ЗОП-а.

27. Арсић, н. д., стр. 26.

јер не може да испуни услов депоновања акција на доносиоца. Код акција на име, као и других акција, које се обавезно уписују у књигу акција, ови проблеми се не јављају.

Депозитни акција – скоро је у редовној вези са заступањем акционара на скупштини, јер основну обавезу депозитара да прими и чува акције уобичајено прати и клаузула о вршењу права из депонованих акција,²⁸⁾ а то је и најчешћи мотив овог посла. Најчешће се у улози депозитара јавља банка, док депонент акција може бити свако заинтересовано физичко и правно лице. Може се говорити и о злоупотребама код овог посла, али преовладавају његове неспорне позитивне стране које повезују интересе банака и депонената акција. То је нарочито случај код обезбјеђења заштите мањинских акционара, који или немају могућност да учествују у раду скупштине или немају утицаја на одлучивање у скупштини, док банке стичу могућност утицаја на пословну политику акционарског друштва.

Иако Закон о облигационим односима у чл. 1048 прописује да, ако није другачије уговорено, банка може вршити права из депонованих хартија од вриједности искључиво за рачун депонента, што значи да иступа као пуномоћник депонента, она се, ипак, као таква мора и легитимисати пред издавацем хартије. Због тога је потребно да депонент на одговарајући начин овласти банку да врши права из хартије. Када је у питању право гласа, Закон о предузећима је изричит да право гласа по акцијама датим на чување има акционар, а депозитар само на основу посебног пуномоћја.²⁹⁾ То овлашћење се најчешће даје посебном клаузулом приликом закључења уговора о депоновању хартија од вриједности

Удружења акционара – такође су у функцији заступања акционара и могу за њих на скупштини остваривати гласачка права. Она се по правилу и формирају у друштвима са великим бројем акционара, која из тог разлога статутом условљавају и ограничавају учешће на скупштини посједовањем одређеног броја акција, па је и основна функција ових удружења утврђивање заједничког става и избор заједничког представника–пуномоћника који ће их заступати на скупштини.³⁰⁾ Ова удружења могу али и не морају имати својство правног лица. Закон прописује да се одредбе из чл. 253. ст. 3 о заступању акционара примјенују и на удружења акционара на која су акционари уговором у писменој форми пренијели остварење свих или одређених гласачких права по својим акцијама.³¹⁾ Код нас се износи схватање да је претпоставка за примјену ове одредбе да удружење акционара има својство правног лица, јер иначе не би могло да буде субјект закључења овог уговора (Јанковец), али је могуће и тумачење да је законодавац имао у виду да се тим истим уговором и оснива удружење и на њега преносе овлашћења заступања. У сваком случају, остаје отворено питање правне технике како се одређују пуномоћ-

28. Чл. 1047 и 1048 Закона о облигационим односима, "Сл. лист СФРЈ", бр. 29/78, 39/85, 57/89, 31/93.

29. Чл. 258, ст 5 ЗОП–а.

30. Васиљевић, н. д., стр. 242.

31. Чл. 253, ст. 4 ЗОП–а.

ници као представници ових удружења, с обзиром да је заступништво строго лични однос, и да се не смије довести у питање право гласа акционара и слобода његовог остваривања.

У прилог ове расправе истичемо да ограничење слободе права гласа у смислу одређивања заступника од стране скупа или удружења акционара може бити само добровољно, а та добровољност се изражава уговором. Дакле, ова правна конструкција се може објашњавати принципом уговорне слободе, као и код споразума о гласању акционара,³²⁾ а то значи и могућност опозива оваквог начина одређивања пуномоћника, односно слободног иступања из удружења, или приступања другом удружењу. Наравно, не може се бити истовремено члан два или више удружења акционара истог друштва, јер они или њихови представници—пуномоћници могу на скупштини заступати различите ставове, односно њихово окупљање у удружења често је услов да би уопште били заступљени на скупштини.

Ова удружења не подразумевају своје посебне органе, већ могу имати само координатора или председника. Његова функција би била само да сазива, организује и председава скуповима акционара, али не би могао имати овлашћење да самостално одређује представнике—пуномоћнике за сједнице скупштине акционара, као што не би могао утврђивати ни заједничке ставове које ови треба да заступају на скупштини. Питање је правне технике и статута да ли заступник удружења иступа на скупштини акционара на основу писменог овлашћења које је примио од сваког појединог акционара, што није баш практично рјешење код масовних удружења, или су допуштене и друге правне технике.

У англосаксонском праву постоје и специјализована удружења (Voting Trusts) на која акционари могу пренијети право управљања по основу својих акција. Voting trust се ипак разликује од споразума акционара о гласању односно удруживању (voting or pooling agreement), и то примарно по правном основу по којем су акције преносе трусту и што те акције морају бити регистроване на име труста у књигу акција. У том смислу су споразуми о удруживању у односу на ова удружења мање формални, лакше се заснивају и код њих нема, осим код права гласа, прекида других власничких атрибута, а уз то отварају и мање спорних питања.³³⁾ Voting trust не може да важи дуже од 10 година од дана ступања на снагу, али може бити поново продужен на исти период уз прибављање писмене сагласности учесника за продужење споразума.³⁴⁾

32. Васиљевић, н. д., стр. 246

33. Hamilton, н. д., стр. 196–202.

34. Revised Model Business Corporation Act, par. 7. 30 (b) and (c).